

Elementi ekspresionizma u drami "Kraljevo" Miroslava Krleže

Mališa, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:821216>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

IVANA MALIŠA

**ELEMENTI EKSPRESIONZMA U DRAMI "KRALJEVO" MIROSLAVA KRLEŽE
ELEMENTS OF EXPRESSIONISM IN DRAMA "KRALJEVO" BY MIROSLAV
KRLEŽA**

Završni rad

Pula, rujan, 2017. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

IVANA MALIŠA

**ELEMENTI EKSPRESIONIZMA U DRAMI "KRALJEVO" MIROSLAVA KRLEŽE
ELEMENTS OF EXPRESSIONISM IN DRAMA "KRALJEVO" BY MIROSLAV
KRLEŽA**

Završni rad

JMBAG: 0303052665, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Moderna hrvatska književnost

Znanstveno područje: humanistika

Znanstveno polje: kroatistika

Znanstvena grana: književnost

Mentor: doc. dr. sc. Daniel Mikulaco

Pula, rujan, 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ivana Mališa , kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, rujan, 2017. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ivana Mališa dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Ekspressionistički elementi u drami „Kraljevo“ Miroslava Krležę* se koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 11. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. O EKSPRESIONIZMU	7
2. 1. AVANGARDA.....	7
2. 2. EKSPRESIONIZAM KAO KNJIŽEVNI I UMJETNIČKI PRAVAC.....	8
2. 3. EKSPRESIONIZAM U SVIJETU	10
2. 4. EKSPRESIONIZAM U EUROPI	11
2. 4. 1. PRETEČE EKSPRESIONIZMA	11
2. 4. 2. NJEMAČKI EKSPRESIONIZAM	12
2. 5. HRVATSKI EKSPRESIONIZAM.....	15
3. DRAMA.....	16
3. 1. EKSPRESIONISTIČKA DRAMA	17
4. MIROSLAV KRLEŽA	19
4. 1. DJELA	20
5. KRALJEVO	22
5. 1. OPĆE INFORMACIJE	22
5. 2. KRATKA ANALIZA DRAME	22
5. 3. ANALIZA EKSPRESIONISTIČKIH ELEMENATA U DRAMI KRALJEVO.....	24
6. ZAKLJUČAK.....	29
7. SAŽETAK	30
8. SUMMARY	31
9. LITERATURA	32

1. UVOD

Ovo je završni rad naslovljen „Elementi ekspresionizma u drami *Kraljevo* Miroslava Krležea“. U njemu ćemo najprije reći što je to ekspresionizam, smjestit ćemo ga u vrijeme i prostor. Podijelit ćemo ga na svjetski, europski i hrvatski ekspresionizam radi bolje preglednosti i lakšeg razumijevanja teksta. O ekspresionizmu ćemo govoriti u kontekstu umjetnosti, dakle o slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi i ponajviše o književnosti. Govorit ćemo o pokretačima, o udrugama, o utjecajnim umjetnicima i njihovim pretečama.

Pošto je u ovome radu riječ o drami, dat ćemo kratak pregled tradicionalne drame. Kakav je to drama tekst, je li drama samo pisani tekst? Objasnit ćemo što su to didaskalije, što je to dramska radnja, što je to dramski sukob i tome slično. No svi znamo da *Kraljevo* nije tradicionalna drama, pa ćemo u ovom radu dati i kratak pregled ekspresionističke drame. Upravo će nam dio o tradicionalnoj drami poslužiti za lakšu usporedbu s ekspresionističkom dramom, što je isto, što drugačije. Reći ćemo kakav je utjecaj ekspresionistička drama imala na hrvatsku književnu i kazališnu scenu.

O Miroslavu Krleži se mnogo pisalo i još se piše. Postoje brojne knjige o njegovom životu i djelu, ali mi ćemo u ovom radu dati vrlo kratak pregled njegova života, njegova književnog i stručnog djelovanja te popis njegovih djela kategoriziranih po književnim vrstama.

Što se *Kraljeva* tiče, reći ćemo najprije ono faktografsko o njemu, dakle vrlo ukratko opće informacije, poput godine stvaranja, godine objavljivanja djela, premjere i slično. Potom ćemo dati kratku općenitu analizu drame i na kraju analizu drame u kontekstu ekspresionizma.

Ključne riječi: ekspresionizam, drama, Miroslav Krleža, *Kraljevo*

2. O EKSPRESIONIZMU

2. 1. AVANGARDA

Modernizam je naziv za književnu epohu koja u sebi sadrži još nekoliko književnih pravaca. Milivoj Solar¹ u svojoj knjizi „Povijest svjetske književnosti“ dijeli modernizam na sljedeća četiri temeljna razdoblja: esteticizam, avangardu, kasni modernizam i postmodernizam².

Nama će u ovom radu biti zanimljiva avangarda u kontekstu koje ćemo saznati nešto više o ekspresionizmu. Za početak valja istaknuti da je riječ avangarda došla u hrvatski jezik od francuske riječi *l'avant garde*, što u slobodnom prijevodu znači prethodnica. Javlja se kao opreka tradiciji, avangarda je okrenuta budućnosti. „... ona izravno slijedi jedno od temeljnih načela modernizma prema kojem je novina uz originalnost vrhunska vrijednost, pa je u tome sadržano i uvjerenje kako bi bilo najbolje „sve iznova započeti“.³

Kada govorimo o avangardi, važno je spomenuti i dekadenciju. Dekadencija znači raspad, raspadanje. Ona je kao opreka avangardi. Dekadencija podrazumijeva razočaranost sadašnjošću, ali ona nema velike vjere niti u budućnost. Može se stoga reći da dekadenti ne odbacuju tradiciju, već u njoj traže utočište, kao da je ta tradicija dokaz da se ipak u prošlosti stvorilo nešto lijepo, nešto umjetničko. Avangarda i dekadencija javljaju se i djeluju gotovo istovremeno, a i ideje im se prepliću, teoretičari znaju kazivati da su to „dva lica modernosti“.⁴

Od 1910-ih do 1930-ih može se reći da je vladala tendencija da se sruši kult ljepote, koji je postavljen u esteticizmu kao trag ostatka tradicije. Iz toga se može zaključiti da je avangarda svojevrsna opreka esteticizmu.⁵

Avangardu možemo podijeliti na futurizam, ekspresionizam, impresionizam, nadrealizam i dadaizam. Iako su futurizam, impresionizam, nadrealizam i dadaizam

¹ Milivoj Solar je redoviti profesor na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Autor je brojnih rasprava, eseja, prikaza, osvrtu u novinama, časopisima i zbornicima, također i predgovora, antologija i pogovora.

² Solar, Milivoj: Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled, Golden marketing, Zagreb 2003., str. (270.)

³ O. C., str. (284.)

⁴ O. C., str. (284.)

⁵ O. C., str. (285.)

vrlo zanimljivi pravci, o njima nećemo govoriti jer je područje našega zanimanja upravo ekspresionizam. No možemo spomenuti da je jedino nadrealizam ostvario veliki uspjeh poput ekspresionizma. Dok o impresionizmu možemo govoriti u kontekstu slikarstva ekspresionizma.

2. 2. EKSPRESIONIZAM KAO KNJIŽEVNI I UMJETNIČKI PRAVAC

Ekspresionizam dolazi od latinske riječi *expresio*, a znači izraz. Teško je „uokviriti“ ekspresionizam u povijest književnosti jer su mišljenja podijeljena, stoga je Milivoj Solar to lijepo objasnio na sljedeći način: „Taj se književni pravac može shvatiti u okvirima avangarde, ali ga neki teoretičari poistovjećuju s avangardom, a ponekad se određuje čak i šire od cjelokupnog razdoblja avangarde.“⁶ Ekspresionizam se javlja i u drugim umjetnostima i veoma je popularan i uspješan. Zahvatio je najviše slikarstvo, ali se javlja i u glazbi, filmu, kazalištu i kiparstvu. Ekspresionizam svoj vrhunac bilježi između 1910. i 1930. O ekspresionizmu se može govoriti kao o umjetnosti, a ne samo kao o književnosti, jer njegove zacrtane ciljeve i danas možemo pronaći u raznim umjetnostima.⁷

Baš poput avangarde i ekspresionizam nastaje kao otpor književnoj tradiciji. U tu tradiciju spadaju esteticizam i posebice realizam, stoga ekspresionizam možemo okarakterizirati kao vrlo antirealistički i antimimetički književni pravac. Veliki naglasak stavlja upravo na izraz. Protivi se sustavnom i metodičkom prikazivanju zbilje. Iz toga možemo zaključiti da se oštro protivi impresionističkom načinu slobodnog izražavanja svih osjetilnih dojmova, odnosno utisaka. Impresionizam je upravo to, utisak! Riječ impresionizam potekla je od latinskog izvornika *impressio*, a znači utisak kako smo maloprije naglasili. Impresionizam je više zahvatio slikarstvo, nego književnost.⁸

Umjetnički izražaj se doživljava kao subjektivna stvarnost pojedinca, a odlikuje ga njegova duhovna stvaralačka sloboda, a ekspresionisti će: „...odbaciti ideju ljepote kao sklada i ostvarenog jedinstva vanjskog i unutarnjeg svijeta, zalažući se za snagu izraza koji lomi sve konvencije i pojavljuje se kao vapaj, kao krik i kao duhovni oblik

⁶ O. C., str. (286.)

⁷ O. C., str. (286.)

⁸ O. C., str. (286.)

čiste potrebe za izražavanjem, oslobođene čak svakog sadržaja i svakog vanjskog utjecaja.“⁹

Ta pretjerana tendencija da je naglasak na izrazu zapravo nam otkriva novu ideju funkcije u umjetnosti. Više se od umjetnosti ne očekuje da bude samo novo uobličenje stvarnost, da ne bude samo uljepšana kopija svijeta, da to ne bude nova stvarnost izgrađena na temeljima one stvarnosti koja je oko nas. Ekspresionisti teže da se umjetnost okrene prema unutrašnjosti, a razlog tog okretanja je: „...kako bi razabrala otkuda izvire moć oblikovanja i kako se subjektivna, unutrašnja stvarnost uopće može izraziti tako da je netko drugi razumije.“¹⁰ Svrha umjetnosti kakvu ekspresionisti žele je da uzbudi recipijenta, da u njemu pokrene emociju, da uspostavi izravno ili pak neposredno razumijevanje poput uzvika, krika, uzdaha, a to se objašnjavanjem i opisivanjem nikako ne može postići. Da bi se to postiglo ekspresionisti često posežu za raznim tehnikama poput razbijanja logičnog reda govora i mišljena, kratkim rečenicama, zvučnim efektima, koriste se i raznim tropima i figurama. Česta tehnika kojom se služe je i fragmentarnost izraza, na primjer često samo sugeriraju nešto, bez da to objasne do kraja ili na slici bez da dovrše neki prizor, oblik i slično, tim fragmentom ostave jak dojam i nakon tog dojma ostave recipijentu da sam dovrši prizor.¹¹

Nakon općih odrednica književnog ekspresionizma važno bi bilo spomenuti neke od glavnih predstavnika ekspresionizma, a to bi bili Nijemci i Austrijanci jer je kod njih ekspresionizam buknuo i rascvjetao se do gornjih granica mogućnosti. Krenut ćemo s pjesnicima: austrijski pjesnik Georg Trakl¹² (1887. – 1914.), njemački pjesnik Gottfried Benn¹³ (1886. – 1956.) i austrijsko-češki pjesnik Franz Werfel¹⁴ (1890. – 1945.), njihova je ingenioznost prešla granice nacionalne slave. Što se drame tiče, vrhunac ekspresionističkog kazališta ostvarila su neka djela njemačkog dramatičara Georga

⁹ O. C., str. (286-287.)

¹⁰ O. C., str. (287.)

¹¹ O. C., str. (287.)

¹² Georg Trakl je vodio pravi boemski život, nesretan, u pjesmama izražava tjeskobu, osamljenost i neshvaćanje od drugih, za života objavi samo zbirku pjesama „Pjesme“, nakon smrti objavljene su mu još i „Sebastian u snu“, „Jesen osamljenika“ i druge.

¹³ Gottfried Benn bio je liječnik, esejist i pjesnik. „Mrtvačnica i druge pjesme“ (1912.), „Meso“ sabrane pjesme (1917.), „Tri starca“ (1949.) i brojne druge

¹⁴ Franz Werfel stekao je slavu narativnim djelima i dramama, 1920-ih i 1930-ih njegove su knjige bile najprodavanije. Bio je zagovornik lirskog ekspresionizma.

Büchnera¹⁵ (1813. – 1837.) i neka kasnija djela švedskog književnika Augusta Strindberga¹⁶ (1849. – 1912.).¹⁷

Kako smo gore u tekstu naveli samo je utjecaj nadrealizma usporediv s utjecajem ekspresionizma. Valjda spomenuti kako riječ nadrealizam potječe od francuske riječi *surréalism*, a značenje je iznad realnosti, prevladavanje realizma. Nadrealizam baš poput ekspresionizma pokušava pobjeći od realizma. Poveznica s nadrealizmom je i pokret zvan dadaizam, naziv je došao od imitacije dječjeg tepanja 'da-da' najzastupljeniji je u slikarstvu. Taj je pravac pokrenulo mnoštvo umjetnika i književnika pred kraj Prvog svjetskog rata.¹⁸

2. 3. EKSPRESIONIZAM U SVIJETU

Secesija ili takozvana nova umjetnost prekretnica je u umjetnosti kakvu poznajemo od početaka pa sve do 19. stoljeća. Ta je nova umjetnost odgovarala i stanovništvu Sjedinjenih Američkih Država i Europljanima. Sva su se područja umjetnosti istom silinom i zanimanjem uvukla u taj secesijski pokret gdje je bilo mnoštvo stilova, boja, oblika, izražaja...¹⁹

Ulaskom Amerike u Drugi svjetski rat javlja se pokret zvan apstraktni ekspresionizam. Počele su se preispitivati emocije, osjećala se otuđenost i krenuli su u potragu za novim oblicima izražavanja. Pojava apstraktnog ekspresionizma je pridonijela je stvaranju prvog američkog izvornog smjera slikarstva. Taj su smjer zvali još i Njujorška škola. Svoje su ideje pronalazili od egzistencijalizma, do teorija Sigmuda Freuda²⁰ i Carla Junga²¹. Ta je američka umjetnost postala suprotnost komunističkoj

¹⁵ Georg Büchner bio je student medicine i prirodnih znanosti. Prožet idejama Francuske revolucije i blizak romantizmu. Bio je pisac prvog revolucionarističkog političkog letka u Njemačkoj. Poznata djela su mu: „Dantonova smrt“ i „Leonce i Lena“

¹⁶ August Strindberg je jedan od najplodonosnijih švedskih autora. Njegova djela sabrana su u gotovo sedamdeset svezaka. Smatraju ga jednim od tvoraca modernog kazališta. Neka od poznatijih drama su mu: Gospođica Julija (1888.), Majstor Olof (1872.), Vjerovnici (1888.-1889.).

¹⁷ Solar, Milivoj: Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled, O. C., str. (287.)

¹⁸ O. C., str. (287.)

¹⁹ Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, Santek, Varaždin; Mostar 2009., str. (82.)

²⁰ Sigmud Freud (1856. – 1939.) je bio austrijski neurolog i utemeljitelj psihoanalize. Objavio je puno radova u svojoj struci.

²¹ Carl Jung (1875. – 1961.) bio je švicarski psihijatar i psiholog. Bavio se najviše psihoanalizom.

kulturi, jer su oni na nju gledali kao na dosadnu, osiromašenu umjetnost pod kontrolom države.²²

Ovaj smjer sačinjavala je raznorodna skupina umjetnika koja se borila protiv socijalnog realizma i svih oblika nacionalizma u književnosti. Bili su vezani uz američki zapad, a razvili su antieuropski stav. Ipak iz svoje umjetnosti nisu izbacili sve europsko umijeće, privlačio ih je europski nadrealizam. Privlačilo ih je organsko, apstraktno i automatizirano u nadrealističkim djelima euroljana. Amerikanci takav pristup nisu smatrali kao izraz podsvjesnog, već kao postupak koji služi za otkrivanje novih formi. No četrdesetih godina dvadesetog stoljeća svijet umjetnosti bio je odviše raznolik da bi ga mogli smjestiti u jednu cjelinu.²³

Ekspresionizam kakav poznajemo u Europi prvih desetljeća dvadesetog stoljeća možemo prepoznati u Američkoj fotografiji četrdesetih godina istoga stoljeća. Glavna tema bio je kaos rata, smrt. Fotografirali su prizore bojišta, leševe. Time su izražavali traume koje su doživjeli. Važno bi tu bilo spomenuti fotografa Roberta Capa²⁴ (1913. – 1954.) i fotografkinju Lee Miller²⁵ (1907. – 1977.) jer su oni iz prve ruke svjedočili strahoti rata.²⁶

2. 4. EKSPRESIONIZAM U EUROPI

2. 4. 1. PRETEČE EKSPRESIONIZMA

Secesijski pokret u Francuskoj zvan *Art Nouveau*, u prijevodu nova umjetnost, bio je preteča ekspresionizma. Secesijski stil je lako odrediti. To je stil koji je proizašao iz eksperimenata slikara, arhitekata, obrtnika i dizajnera, a duže je vremena proživio i još neke djelatnosti poput grafičkog dizajna, ilustracije časopisa i knjiga, namještaj, tekstil, staklene i keramičke predmete, nakit, pa i odjeću. Kao što sam naziv nova umjetnost nagovještava, bio je to pokret koji je odbijao povijesne stilove i htio se

²² Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (410.)

²³ O. C., str. (410.)

²⁴ Robert Capa bio je mađarsko-američki fotograf. Fotografirao je strahote Španjolskog građanskog rata i Drugog svjetskog rata. Reprezentativna fotografija njegovog apstraktnog ekspresionizma je „Iskravanje u Normandiji“ (6. lipnja 1944.)

²⁵ Lee Miller je bila Amerikanka koje je dio svog života provela u Europi. Bila je službena ratna izvjestiteljica za vojne snage SAD-a. U ratu je snimila svoje fotografije poput: „Mrtvi njemački stražar u kanalu u Dachauu“ (1988.)

²⁶ Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (442.-443.)

izraziti moderno.²⁷ Po uzoru na hrabrost ovoga stila, odvažnošću za poricanjem tradicionalnih stilova razvilo se još puno različitih stilova od kojih su neki u doduše unaprijeđenom stanju i danas prisutni na umjetničkoj sceni. Jedan od njih je i ekspresionizam.

Osim francuskih secesijskih umjetnika, kada je sve već upućivalo na ekspresionizam, za razvoj ekspresionizma bili su zaslužni i skandinavski umjetnici, a posebice Norvežanin Edvard Munch²⁸ (1863. – 1944.)²⁹. Što se sjeverne i srednje Europe tiče značajan je bio Švedski umjetnik Ferdinand Holder³⁰ (1853. – 1918.). Važno je ovdje spomenuti i Jamesa Ensora (1860. – 1949.) čiji se život neodoljivo podudara s Munchovim.³¹

2. 4. 2. NJEMAČKI EKSPRESIONIZAM

Ekspresionizam je u Njemačkoj bio najjači i najrazvijeniji. 1910. godine Herwarth Walden³² utemeljio je njemački avangardni časopis *Der Sturm* ili u prijevodu časopis Oluja. Definirao je razliku između impresionizma i novih tendencija koje su suprotne od impresionizma. Ekspresionisti i fovisti slijedili su postimpresioniste koji su izbacili impresionističku objektivnost i okrenuli se prema unutra, prema svijetu duha.³³

H. H. Arnason je u knjizi *Povijest moderne umjetnosti* lijepo rekao o ekspresionistima: „Služili su se mnogim jezicima kako bi svojim osjećajima dali vidljiv oblik, ali općenito su se oslanjali na jednostavne, snažne forme koje su ostvarili izravnim, katkad i sirovim izrazom, a kojima se kanilo pojačati emocionalnu reakciju gledatelja. Bit njihove umjetnosti bila je izraziti unutarnje značenje vanjskom formom.”³⁴

²⁷ O. C., str. (82.)

²⁸ Eduard Munch, student slikarstva, secesijski slikar, imao je veliki utjecaj na njemački ekspresionizam. Najpoznatije djelo mu je „Krik“ (1893.), a ima još jako puno djela i sva su poprilično poznata. Neka od djela su mu i: „Bolesno dijete“ (1885.-86.), „Vampir“ (1902.)

²⁹ Arnason, H.,H.: *Povijest moderne umjetnosti*. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (91.)

³⁰ Ferdinand Holder je bio u bliskom dodiru sa smrću i bolesti i u svojim djelima prikazivao je svoje opsesivne strahove. Poznato djelo mu je: „Noć“ (1889.-90.)

³¹ Arnason, H.,H.: *Povijest moderne umjetnosti*. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (93.-94.)

³² Herwarth Walden, pravim imenom Georg Lewin, bio je njemački književnik i likovni kritičar.

³³ Arnason, H.,H.: *Povijest moderne umjetnosti*. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (124.)

³⁴ O. C., str. (124.)

Iako su preteče ekspresionizma bili Van Gogh, Munch, Klimt, Hodler, Ensor, Böcklin, Klinger i Kubin, osim u njima mladi njemački ekspresionisti ugledali su se na svoju tradiciju srednjovjekovne skulpture, na narodnu i dječju umjetnost i na umjetnost stranih kultura, a posebno se ističe afrička umjetnost i umjetnost Oceanije. Ekspresionisti su se za razliku od fovista grupirali u stvaralačke skupine i u nekoliko gradova povezano stvarali. Neki od značajnijih gradova su Dresden, München, Berlin i austrijski grad Beč.³⁵

Njemački ekspresionizam započeo je 1905. godine u Dresdenu utemeljenjem novog umjetničkog udruženja pod nazivom *Die Brücke*, u prijevodu Most, a trajao je do kraja Prvog svjetskog rata kada su dadaisti odbacili sve oblike ekspresionizma³⁶. *Die Brücke* su osnovali mladi studenti arhitekture koji su htjeli postati slikari. Jedni su druge inspirirali radovima koji su se suprotstavljali tradicionalnoj umjetnosti koja ih je okruživala. Unajmili su praznu trgovinu u radničkoj četvrti u Dresdenu i tamo su zajedno počeli stvarati slike, modele, drvoreze i slično. Stvarali su pod raznim utjecajima, počevši od srednjovjekovne njemačke umjetnosti, francuskih fovista, Edvarda Muncha, ne-zapadne kulture pa sve do Van Gogha³⁷. Van Gogh im je bio vrhunski uzor jer se na njegovim djelima vidjela ta unutarnja sila koja ga pokreće. Puno su naučili proučavanjem Muncha jer je on majstorski vladao tehnikom. Zanimljivo je pratiti kakav je efekt prenijela afrička i južno pacifička umjetnost, a s njom su se upoznali u dresdenskom muzeju etnografije.³⁸

1906. godine imali su svoju prvu izložbu, ali o njoj malo znamo jer nakon izložbe nije objavljen katalog, no zna se da ta izložba nije privukla preveliku pozornost. Idućih nekoliko godina grupa je objavljivala svoje radove. Proučavali su ljudski lik, pa i akt, ne u pozama, već kakav je on u prirodi. Svaki je umjetnik razvio svoje stilske obilježje, ali se u svima još dalo iščitati tvrde gotičke uglatosti. Od Francuskih fovista preuzeli su uporabu boje, ali su i dalje slikali tipične germanske teme i nazubljenu

³⁵ O. C., str. (124.)

³⁶ O. C., str. (124.)

³⁷ Vincent Van Gogh bio je postimpresionistički slikar. Poznatija djela: „Noćna kavana“ (1888.), „Zvezdana noć“ (1889.) i nekoliko autoportreta i tako dalje.

³⁸ Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (126.)

gotičku strukturu. 1911. godine počeo se osjećati utjecaj kubizma, a već se 1913. grupa raspada, no umjetnici djeluju i dalje, ali zasebno.³⁹

Najvažniji predstavnici *Die Brücke* bili su: najkreativniji među svima Ernest Ludwig Kirchner⁴⁰ (1880. – 1938.), potom Erich Heckel⁴¹ (1883. – 1970.), Otto Müller⁴² (1874. – 1930.), Max Pechstein⁴³ (1881. – 1953.) i Karl Schmidt-Rottluff⁴⁴ (1884. – 1976.)⁴⁵.

Njemački ekspresionisti ponovno su oživjeli grafičku umjetnost. U njemačkoj je ta vrsta umjetnosti bila dosta važna, pa su njezinim povratkom pripomogli napretku slikarstva i kiparstva. Ekspresionisti su se najlakše izražavali u pojednostavljenim oblicima poput drvoreza i grafičke forme.⁴⁶

Važno je spomenuti dva Austrijska ekspresionista. Bili su veoma osebujni i različito su tumačili ovaj stil. Ti ekspresionisti su naravno Egon Schiele⁴⁷ (1890. – 1918.) i Oskar Kokoschka⁴⁸ (1886. – 1980.)⁴⁹

Duh ekspresionizma bio je vidljiv i u arhitekturi toga doba. Iako u to vrijeme nije bilo puno takvih zgrada, one su postavile temelj za pokret koji se ostvario pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća⁵⁰. Kao prethodnike ekspresionizma u arhitekturi možemo navesti Gaudíjeva ostvarenja u Barceloni, poput crkve Sagrada Família ili detalje na zidu oko parka Güell.

³⁹ O. C., str. (126.)

⁴⁰ Ernest Ludwig Kirchner je izrađivao slike, grafike, grubo tesane i obojene skulpture. Djela: „Ulica“ (1908.), „Tržnica s crvenim tornjem“ (1915.), „Autoportret s mačkom“ (1919.-20.)

⁴¹ Erich Heckel bio je suzdržaniji ekspresionist. Slikao je ublažene aktove. Bio je impresioniran egipatskim zidnim slikama. Poznato djelo: „Dva muškarca za stolom“ (1912.)

⁴² Otto Müller rabio je najdelikatnije boje od svih slikara skupine Die Brücke. Njegova djela podsjećaju na orijentalnu umjetnost: „Kupačice“ (1912.)

⁴³ Max Pechstein studirao je na dresdenskoj akademiji. Poznato djelo: „Indijanac i žena“ (1910.). Njegu dramatičnost najbolje iskazuju boje kojima se služi.

⁴⁴ Karl Schmidt-Rottluff portretirao je sebe kao mladog drskog ekspresionista „Autoportret s monoklom“ (1910.). Najsmioniji kolorist grupe Die Brücke.

⁴⁵ Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (126., 128.-129.)

⁴⁶ O. C., str. (131.)

⁴⁷ Egon Schiele proživio je kratak i tragičan život. Bio je dobar tehnički slikar. Studirao je na Umjetničkoj akademiji u Beču. Djela: „Schiele dok crta akt modela pred zrcalom“ (1910.), „Vlastita vidovitost II (Smrt i muškarac)“ (1911.)

⁴⁸ Oskar Kokoschka iz Austrije vrlo mlad seli u Švicarsku, a potom i u Njemačku. Radio je 'crne' portrete u prvoj fazi života, iskazivao je unutarnji senzibilitet. Osim 'crnog' portreta „Portret Alberta Loosa“ (1909.), veoma je poznata slika gdje je prikazao sebe i ljubavnicu Almu Mahler „Oluja“ (1915.)

⁴⁹ Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, O. C., str. (142.-143.)

⁵⁰ O. C., str. (227.)

2. 5. HRVATSKI EKSPRESIONIZAM

Pojavom Prvog svjetskog rata na hrvatskoj se literarnoj sceni javljaju novi književni naraštaji s novim temama, a one se naravno tiču strahota rata. Ti su pisci osjetili pravi duh vremena, ratnog vremena, vremena stradanja i patnje, za razliku od modernista. Stoga će ovi autori pisati: „...umjesto proklamiranja fiktivnog ideala sklada i iluzije o apsolutnoj ljepoti kao najvećem dosegu ljudskoga duha, došlo je do osjećanja potpunog raspadanja cjelovite slike svijeta, prihvaćanja kaosa kao sudbinske neizbježnosti i rezultata te spoznaje: s jedne strane opće apatije, a s druge strane do grčevitog revolta, pobune i otpora prema svemu što ograničava čovjekovu slobodu, do negiranja svih vladajućih modernih i društvenih vrednota...⁵¹“ Ti mladi pisci iskazuju nesklad u svijetu i u čovjeku. Nema više zadanih čvrstih formi, već potpuna umjetnička sloboda, bez ikakvih poetskih zakonitosti. „Jednom riječju, umjesto ljepota 'ubavnog' pejsaša, seoskih predvečernjih angelusa ili 'otmjene' dosade, urbane teme, tvornički dimnjaci, očaj, strah i krik (Munch!) ili opet vizionarski uzlet u nepoznato, u kozmičke prostore.⁵²“ Sve je bilo prožeto dinamikom i teškim bojama, prodiralo se u vlastitu nutrinu kako bi se došlo do biti egzistencijalnog smisla.⁵³

Takva je literatura bila novost u našoj umjetnosti. Takvoj umjetnosti nisu pridonijeli samo europski uzori, njihovi pokreti i pojave, već i događanja u našem društvu i u našem političkom planu.⁵⁴

Početak dvadesetog stoljeća definitivno je kraj hrvatske moderne. Vrlo brzo ekspresionizam stupa na scenu. Elemente ekspresionizma možemo pronaći i ranije kod Matoša u djelu *More* (1907.), cijeli opus Janka Polića Kamova koji nas je napustio 1910. pa nije stigao djelovati za vrijeme kada je zavladao pravi ekspresionizam. Kao prve i kao značajne ekspresioniste možemo navesti prvu stvaralačku fazu Miroslava Krleže, možemo navesti Ulderika Donadinija, Antuna Branka Šimića. Kao značajne možemo još navesti i Augustina Tina Ujevića, Vladimira Nazora, Milutina Cihlara Negajeva, Dragutina Domjanića.⁵⁵

⁵¹ Šicel, Miroslav: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4; Hrvatski ekspresionizam, Naklada Ljevak, Zagreb 2007., str. (6.)

⁵² O. C., str. (6.)

⁵³ O. C., str. (6.)

⁵⁴ O. C., str. (7.)

⁵⁵ O. C., str. (9.-10.)

3. DRAMA

Drama se razlikuje od drugih književnih vrsta zato što ona ne završava samim tekstom već zahtjeva da se realizira u glumačkoj izvedbi na kazališnoj pozornici. Zbog toga autor drame mora imati na umu da jezik nije jedino sredstvo izražavanja već su tu i glumci koji će pomoći u njezinoj izvedbi. Autor također mora voditi računa o organizaciji vremena, prostora, koncepcije likova, uspostavljanja atmosfere i prezentacije fabularnih zbivanja.⁵⁶

U dramskim se djelima često javljaju didaskalije ili takozvane upute glumcima kako da se ponašaju na pozornici i kakvu atmosferu da stvore. Dijalog je ipak glavni dio dramskog teksta i upravo zahvaljujući tome drama ima izraziti mimetički karakter. I drugi tekstovi mogu sadržavati dijaloge, ali to ih ne čini dramskim tekstovima. Kroz te se dijaloge „crtā“ ličnost lika, saznaju se njegove emocije, stavovi, težnje, misli i planovi, a razlog tome je što nema naratora. Kroz te se dijaloge saznaje njihova sadašnjost i prošlost. O likovima također možemo saznati preko njihovih monologa ili solilokvija.⁵⁷

Dramsku radnju uvijek pokreće neki sukob koji se stvara i rješava uz pomoć replika. U taj sukob spadaju svađe, žestoke prepirke, a ponekad prijeđe i na fizički sukob. Dramska se radnja zasniva na priči baš kao i u epu i romanu, ali u drami ti likovi dolaze pred nas i pred nama „žive“ svoj život ili bar onaj ostatak života koji im je preostao. Nekada je radnja samo jedna zapletena priča, drama nas uvijek vodi na sam kraj priče. Ljepota drame je u dramskoj napetosti jer nas likovi u sukobu dovode do nepredvidljivog razvoja događaja, a vrhunac završava u kulminaciji, odnosno to je dio u drami u kojemu se javljaju rezultati sukoba i tu dramatičnost pada i nalazimo se na samom kraju drame. Treba naglasiti da je kulminacija više funkcija nego određeno mjesto u drami. Nakon kulminacije slijedi rasplet gdje se postepeno rješava sukob i tu drama ili završava ili se javljaju nove komplikacije što nazivamo preokretom radnje.⁵⁸

Kada govorimo ili čitamo o drami najvažnije je znati razliku i granicu između teatrološkog, kazališnog, glumačkog i književnog. Dramski književni tekstovi su pisani za čitanje, za njih se ne zna hoće li biti izvođeni na sceni. Kazališni tekstovi su

⁵⁶ Lešić, Zdenko: Teorija književnosti, Sarajevo Publishing, Beograd, 2008., (str. 387.)

⁵⁷ O. C., (str. 388 – 390.)

⁵⁸ O. C., (str. 391 – 396.)

pisani za izvođenje na sceni. Važno je dakako istaknuti da se danas različite vrste tekstova mogu adaptirati za izvođenje na sceni, pa tako i poezija i proza.⁵⁹

Preokret se događa u razdoblju modernizma i postmodernizma jer se javlja opiranje tradicionalnim književnim epohama. Kako se poezija sve više piše u prozi, proza se sve više poetizira, esej se uvlači u sve rodne oblike tako se i drama mijenja, ona traži suprotnost sama sebi.⁶⁰ Drama oduvijek dramatizira odnos prema zbilji. Hrvatski dramatičari Miroslav Krleža, Ivo Brešan i Marijan Matković, poput svjetskih dramatičara Eugèna Ionesca, Samuela Becketta, Luigia Pirandella usustavljaju nove dramske smjerove od antiteatra i teatra apsurdna, kazališta teatralizma, simbolizma do mitologizama. Suvremeno je biće ponekad isto kao ono mitsko, izgubljeno je u gomili. Taj raspad komunikacije kojeg treba nadomjestiti humor je sasvim nova dimenzija koju moraju savladati i usvojiti glumci, režija, dramaturgija, pa i gledatelj koji je tu često i sastavni dio predstave. Da bi prihvaćanje takvih tekstova bilo lakše, suvremeni su se kritičari dosjetili različitih pristupa analizi tekstova i time ne samo olakšali razumijevanje, već i stvorili veći interes za takve tekstove.⁶¹

3. 1. EKSPRESIONISTIČKA DRAMA

Ljubomir Maraković, kazališni kritičar rekao je da je ekspresionizam preporodio našu dramu. Kaže da je drama ekspresionizma u prvom redu radnja i najveća vrijednost joj je u dinamici. Uz pomoć tehnike i razvojem kinematografije stvaraju se nove pozorišne mogućnosti. Drame ekspresionizma su kod čitanja malo prazne no kad se izvedu dobivaju krv i meso i postižu se neosporni efekti. Neke se drame odvijaju na samo jednom nepromjenjivom mjestu i kratkom neprekinutom razdoblju, u jednom grču, krikom ili bljesku, dok u drugima likovi idu od postaje do postaje i dramski im je život oblikovan od niza kratkih prostorni i vremenski odvojenih sekvenci. Junak u ovakvim dramama može biti iz bilo kojega društvenog sloja, mogu biti bogovi, vampiri, sjene, vizije...⁶²

⁵⁹ Benčić, Tea: Čuvari književnog nasljeđa 1. Hrvatski esejisti o književnosti 20. stoljeća, TIPEX, Zagreb 1999., str. (345.)

⁶⁰ O. C., str. (5.)

⁶¹ O. C., str. (6-7.)

⁶² Senker, Boris: Hrestomatija novije hrvatske drame. 1. dio 1895 – 1940., DISPUT, Zagreb 2000., str. (22.-23.)

Noć je vrijeme ekspresionističke drame. Noć zato što se nastoji prikazati sumrak nekog društva, civilizacije, kulture ili možda pomračenje jedne svijesti. Vjerojatno su autori ovih drama inspirirani i ratom, pljačkama, raznim pohodima, strepnjom pred podivljalom gomilom.⁶³

Središnji lik ovakvih drama je najčešće usamljenik, u rasponu od neshvaćenih genija do raznovrsnih izopćenika u društvu poput grobara Janeza u Kraljevu. Kojoj god vrsti usamljenika pripadao, iz bilo kojeg društva bio, na ovaj se ili onaj način izdvajao, ekspresionistički junak nije samo socijalno i fiziološko nego i kozmičko biće. Čežnja za izlaskom i uzdizanjem drži ga da se ne izgubi u tmini ili potone u blatu. Ta čežnja je ključna stvar u kojoj se glavni lik razlikuje od animalne gomile i time izaziva napetost i time pokreće radnju, ali ne toliko u značenju zapleta fabule koliko u prijelazu iz početne u završnu situaciju. Takve drame obično završavaju bijegom od gomile, samoubojstvom. Njegova patnja, pobuna, borba i poraz nisu besmislene. Time se nagovještava dolazak takozvanog novog čovjeka koji će preporoditi svijet, rehumanizirati društvo.⁶⁴

Groteska u hrvatskoj književnosti nije nova dramska tehnika već novi stil. Može se reći da je to temeljno načelo oblikovanja dramskog svijeta. U takvim se dramama miješaju realni i fantastični prizori, san i java, uzvišeno i nisko, herojsko i trivijalno, tragično i komično. Njezino glavno oružje je ironija, cinizam i paradoks. Lik se ni protiv čega ne buni, ni za što se ne žrtvuje, umjesto toga se povlači se u ironiju i cinizam.⁶⁵

⁶³ O. C., str. (23.)

⁶⁴ O. C., str. (23.-24.)

⁶⁵ O. C., str. (25.)

4. MIROSLAV KRLEŽA

Miroslav Krleža rođen je u Zagrebu 7. srpnja 1893. godine. Umro je u Zagrebu 21. prosinca 1981. godine. Bio je pjesnik, dramatičar, prozaik i esejist. U rodnom Zagrebu završio je pučku školu i gimnaziju, ali je školovanje nastavio u Kadetskoj školi u Pečuhu, te na Vojnoj akademiji Ludoviceum u Budimpešti. Zbog nediscipline isključen je iz akademije, pa se nakon toga posvetio književnome radu.⁶⁶ Njegovo zanimanje za književnost počelo je čitanjem skandinavskih dramatičara i ruskih realista⁶⁷.

Za vrijeme rata kratko vrijeme provodi na ratištu u Galiciji. Oslobođen je služenja zbog bolesti, vratio se u Zagreb i posvetio se književnom i novinarskom radu. 1919. Pokreće časopis *Plamen* i njime privlači mnogo pozornosti. 1923. pokreće časopis *Književna republika*. Pokrenuo je časopise *Danas* i *Pečat*. 1947. izabran je za pravog člana JAZU. 1950. utemeljuje Leksikografski zavod i postaje njegovim direktorom. Jedan je od pokretača časopisa *Forum*. Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja.⁶⁸

„Tijekom cijelog tog vremena hrvatskom je duhovnom scenom dominirala vulkanska osobnost Miroslava Krleže koji je svojim književničkim voluntarizmom i glomaznošću svojega književnog djela, svojim ideološkim egoizmom, paradoksalno, čak i osiromašio književni krajolik toga doba.⁶⁹“ Bio je dominantna ličnost onoga doba. Ako se neka pojava nije uklapala u njegove okvire on ju je učinio gotovo nezamjetljivom. Postao je toliko važan da su njegovi suvremenici sve „mjerili Krležom,“. Stoga je njegov utjecaj bio značajan na razvitak avangarde. Naime netom što je Krleža izašao iz svoje prve faze, žestoko je kritizirao avangardu kao nepotrebnu našoj književnosti.⁷⁰ Prije toga je svoje ekscesne avangardne drame slao kazališnoj upravi, no oni nisu pokazivali interesa, ali su njegovi suvremenici prepoznali talent, tu snagu izraza, snagu njegove rečenice. Suvremenici ga hvale, ali i napadaju. Pravi vjetar u leđa dao mu je Benešić koji ga je smjestio na središnju zagrebačku scenu.⁷¹

⁶⁶ Nemeč, Krešimir: Leksikon hrvatskih pisaca, ŠK, Zagreb 2000., str. (392.)

⁶⁷ Novak, Slobodan Prosperov: Povijest hrvatske književnosti. Od Baščanske ploče do danas, Golden marketing, Zagreb 2003., str. (322.)

⁶⁸ Nemeč, Krešimir: Leksikon hrvatskih pisaca, O. C., str. (392.)

⁶⁹ Novak, Slobodan Prosperov: Povijest hrvatske književnosti. Od Baščanske ploče do danas, O. C., str. (320.)

⁷⁰ O. C., str. (320-321.)

⁷¹ O. C., str. (322.)

Taj najplodonosniji pisac onoga doba imao je najbolje izgleda da ostvari uspjeh poput njegovih suvremenika u svjetskoj književnosti, poput Franza Kafke, Thomasa Manna, Jamesa Joyca, Marcela Prusta, ali ga je u tome spriječila njegova neodoljiva strast ljevičarskog političkog angažmana.⁷²

4. 1. DJELA

Jedan je od najplodnijih i najsvestranijih hrvatskih pisaca. Tiskao je slijedeće drame: *Legenda* (1914.), *Maskerata* (1914.), *Hrvatska rapsodija* (1917.), *Kraljevo* (1918.), *Cristoval Colon* (1918.), *Michelangelo Buonaroti* (1919.), *U predvečerje* (1919.), *Galicija* (1922.), *Adam i Eva* (1922.), *Golgota* (1922.), *Vučjak* (1923.), *U agoniji* (1928.), *Gospoda Glembajevi* (1928.), *Leda* (1932.), *U logoru* (1934.), *Aretej* (1959.), *Saloma* (1963.), *Put u raj* (1970).⁷³

Boris Senker dijeli Krležin rad u pet kategorija: artistske drame, ekspresionističke drame, mješavina artizma, verizma i ekspresionizma, potom analitičko-realističke konverzijske drame i dramske fantazije.⁷⁴

Krležin pjesnički rad: *Podnevna simfonija* (1916.), *Davni dani* (1914.), opus od jedanaest zbirki *Pan* (1917.), *Tri simfonije* (1917.), *Pjesme I* (1918.), *Pjesme II* (1918.), *Pjesme III* (1919.), *Lirika* (1919.), *Knjiga pjesama* (1931.), *Knjiga lirike* (1932.), *Simfonije* (1933.), *Balade Petrice Kerempuha* (1936.), *Pjesme u tmimi* (1937.).⁷⁵

Krležin novelistički opus dijeli se u tri ciklusa. U prvi ciklus ulaze proze iz zbirke *Hrvatski bog Mars* (1922./1946.). Ulaze još i *Bitka kod Bistrice Lesne* (1923.), *Kraljevska ugarska domobranska novela* (1921.), *Tri domobrana* (1921.), *Baraka Pet Be* (1921.), *Domobran Jambrek* (1921.), *Smrt Franje Kadavera* (1921.), *Hrvatska rapsodija* (1917.). Drugom ciklusu pripadaju novele takozvanog malograđanskog kruga: *Hodorlahomor Veliki ili kako je Pero Orlić prebolio Pariz* (1919.), *Veliki meštar svijeta hulja* (1919.), *Mlada misa Alojza Tičeka* (1921.), *Smrt Florijana Kranjčeca* (1922.), *In extremis* (1923.), *Smrt Tome Bakrana* (1923.), *Vjetrovi nad provincijalnim gradom* (1924.), *Smrt bludnice Marije* (1924.), *Na samrti* (1924.), *Smrt Rikarda*

⁷² O. C., str. (321-322.)

⁷³ Nemeč, Krešimir: *Leksikon hrvatskih pisaca*, O. C., str. (392.-393.)

⁷⁴ O. C., str. (393.)

⁷⁵ O. C., str. (393.)

Harlekinija (1925.), Cvrčak pod vodopadom (1924.), Vražji otok (1924.). Treći ciklus obuhvaća ciklus o Glembajevima i još jedanaest novela: *Ivan Križovec (1926.), Barunica Lenbachova (1927.), Pod maskom (1927.), U magli (1928.), O Glembajevima (1928.), Ljubav Marcela Faber-Fabriczyja za gospođicu Lauru Warriniggovu (1928.), Dobrotvori (1929.), Svadba velikog župana Klanfara (1929.), Kako je doktor Gregor prvi put u životu sreo Nečastivoga (1929.), Sprovod u Teresienburgu (1929.), Klanfar na Varadijevu (1930.).*⁷⁶

Romani: *Tri kavalira frajle Melanije (1922.), Povratak Filipa Latinovicza (1932.), Na rubu pameti (1938.), Banket u Blitvi (1938./1939./1962./1964.), Zastave (1962./1967./1976.).* Ima također brojne knjige eseja.⁷⁷

⁷⁶ O. C., str. (394.-395.)

⁷⁷ O. C., str. (395.-396.)

5. KRALJEVO

5. 1. OPĆE INFORMACIJE

Ova za jednočinku opsežna drama *Kraljevo* nastala je 1915. godine, a objavljena je tek 1918. godine. Zsigurno možemo reći da je ovo djelo jedno od najneobičajenijih djela europskog ekspresionizma. Vrlo je malo autora onoga doba uspjelo zamisao o drami prostora provesti dosljedno, s tako uspješnom percepcijom istodobnosti tako različitih zbivanja na već samoj po sebi šarenoj i razbacanoj sajamskoj sceni.⁷⁸ Kako je Viktor Žmegač lijepo rekao o *Kraljevu* u predgovoru knjige „Glumište života“ gdje su sakupljena izabrana djela Miroslava Krleža: „U metežu gube se granice između sablasnog priviđenja i zbiljskog iskustva, tako da sablasni likovi postaju stvarni, a zbilja djeluje nestvarno, kao da je cijelo gibanje na pozornici samo mučan san koji se na kraju utapa u orgiji pokreta, zvukova i boja.“⁷⁹

Iako je nastala 1915., prvi put je izvedena tek 1970. godine, ali je praizvedbu imala u Ljubljani 1955. godine. *Kraljevo* je prikazalo Beogradsko pozorište na gostovanju. Razlog tomu je to što je ovakva scenografija bila teško postavljena da bi drama funkcionirala u potpunosti kako treba. Josip Bach je prvi odbijao režirati takvu predstavu, no Krleža je smatrao da tu leži neki drugi problem.⁸⁰ Bach je odbio dvije njegove drame, a kao razlog naveo je da su kopije svjetskih dramatičara, a za *Kraljevo* je rekao da je ružno napisano i kako on ne razlikuje što je 'a', a što je 'e'. No *Kraljevo* je ipak ušlo u repertoar zagrebačkog teatra, ali će premjeru čekati još nekoliko desetljeća.⁸¹ Moglo bi se reći da je tipična ekspresionistička drama. Ekspresionistička drama predstavlja negaciju aristotelove drame.⁸²

5. 2. KRATKA ANALIZA DRAME

Dramatičar zanemaruje objektivnu stvarnost, a umjesto toga nastoji prikazati svoj unutarnji svijet. Ekspresionistička drama negira jedinstvo radnje i vremena, ali se upotpunjava slutnjama, sjećanjima i priviđenjima. „Zbiva se na Kraljevskom sajmu,

⁷⁸ Krleža, Miroslav: *Glumište života*, Mladinska knjiga Zagreb, Rijeka 1993., str. (16.)

⁷⁹ O. C., str. (16-17.)

⁸⁰ Senker, Boris: *Hrestomatija novije hrvatske drame*. 1. dio 1895 – 1940., O. C., str. (235.)

⁸¹ Lasić, Stanko: *Krleža. Kronologija života i rada*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1982., str. (121-122.)

⁸² Senker, Boris: *Hrestomatija novije hrvatske drame*. 1. dio 1895 – 1940., O. C., str. (235.)

jedne kolovoške noći u predratnom Zagrebu.⁸³ Iz drugih izvora znamo da taj crkveni sajam ispred Zagrebačke katedrale traje osam dana i da je posvećeno svetom Stjepanu, prvome mađarskome kralju.

Imamo simultanost radnje. Pozornica se pretvara u šarenilo slika, pokreta, boja, oblika i sve to zato da bi se prikazao kaos, kaos koji vlada u čovjeku i oko njega.

Likovi dobivaju simbolična značenja. Glavni likovi u ovoj drami su mrtvaci. U masi likova koji se nalaze na pozornici ističu se novi mrtvac Janez koji se objesio u bordel u zbog prostitutke Anke i Štjef stari mrtvac koji se davno utopio u Savi. Dvojica mrtvaca i mirogojci predstavljaju potpunu suprotnost sajamskom ludilu i cjelokupnoj sajamskoj atmosferi. Janez i Štjef razgovaraju o životu i ljubavi, a Janez pri tome iskazuje žaljenje za životom. Upravo taj njihov dijalog pokazuje uzaludnost njihova života. Iz gomile likova osim ove dvojice mrtvaca ističu se i Anka i Herkules. Janez Anku gleda kao ideal, a ona je zapravo mala, ružna prostitutka koja se samo igra s muškarcima, a Herkules je samo oličenje tjelesne snage i izvanjske ljepote, ali također i maloumnosti. Svi ovi likovi ukomponirani zajedno čine savršenu grotesknu sliku.

Tema koje se autor dotiče je također odnosi među spolovima. No pisac možda najviše želi ovim djelom prikazati kaos koji vlada pred Prvim svjetskim ratom. Tim ispreplitanjem realnog i irealnog, smjenjivanjem sablaznih prizora, vizija, pjesme i urlika, tim kaosom koji vlada na sceni pisac želi dati svojevrsnu sliku Zagreba s početka dvadesetog stoljeća.

Kritičari su ustvrdili da ovo djelo ima elemente naturalističkog, ekspresionističkog, a pomalo i simbolističkog teatra. Uza sve te realne likove pojavljuju se i fantastični, groteskni likovi samoubojica koji sa sobom nose predmete svoje muke, kao što je štrik oko Janezova vrata.

Važno je spomenuti ulogu didaskalija u ovome djelu. Ta uloga nije samo opisna kako bi pomogla namjestiti scenu, već služi u građenju teksta i radnje, stoga redatelji moraju biti vrlo široka uma i iz didaskalija zaključiti kakvu reakciju treba dobiti od publike i tako se postaviti. Kraljevo pripada takozvanom totalnom teatru jer ono s čitateljem odnosno gledateljem ne komunicira samo riječima i govorom već cjelokupnim sustavom scenskih znakova.

⁸³ Krleža, Miroslav: *Legende*, Naklada Ljevak; MH; HAZU, Zagreb 2002., str. (182.)

Ovo je djelo sačinjeno od mnogo malih zasebnih epizoda i odnosa koji funkcioniraju samo u ovakvoj masi kakvu ovdje i sačinjavaju.

5. 3. ANALIZA EKSPRESIONISTIČKIH ELEMENATA U DRAMI KRALJEVO

Krleža je Kraljevom dao novi model drame. Tome je pridonijela njegova imaginacija, originalnost da se izdvoji od postojećih ideja, pionirska uloga i anticipativnost⁸⁴. Kraljevo se smatra ogledom prve Krležine faze stvaralaštva, ali i primjerom hrvatskog avangardnog ekspresionizma.⁸⁵

Ovdje ćemo analizirati i vrednovati one elemente dramskog izraza koji *Kraljevo* razlikuju od tradicionalne dramaturgije, a naglasak se stavlja na pjesničku komponentu koju ova drama sadrži. S obzirom na to ovu dramu možemo kvalificirati kao scensko-dramsku pjesničku viziju u kojoj prevladavaju simbolističko-ekspresionistički poezijski elementi, kaže Marijana Togonal s pozivanjem na radove Branimira Donata. „Uzorom mu bijaše pjesništvo simbolista pa otuda u drami toliko mašte i fantazije, nagovještaja i slutnji, ritma: ukratko svih značajki poezije same.“⁸⁶⁸⁷

Marijana Togonal u svome članku prenosi i zaključke Viktora Žmegača koji je rekao: „Upravo je *Kraljevom* Krleža postigao osebujan vrhunac odnosno dao izvanredan primjer kakav je nekoliko godina kasnije u Njemačkoj nazvan 'ekstatičan'. Kraljevo je po cijeloj svojoj strukturi prvi primjer ekstatičnog, mahnitog teatra u Europi uopće.“⁸⁸

Togonal još navodi kako je Žmegač zaključio da je hrvatska dramaturgija doživjela pravu rehabilitaciju zahvaljujući upravo *Kraljevu* i još ponekim djelima tada mladog Krleže⁸⁹.

Što se pisanih utjecaja, od kojih je Krleža mogao crpiti svoje ideje, tiče ne nalazimo mu uzora, niti hrvatskih ni europskih. Kao što je u tekstu gore o Krleži već rečeno da je čitao skandinavske autore, u *Kraljevu* se daju naslutiti neki elementi Strindbergovih drama, ali taj je utjecaj neznatan. Već zaključujemo kako je Krleža sam napravio taj iskorak i sam, neovisno od drugih kreirao ovakvo djelo i time je on postao uzor

⁸⁴ Stvaranje suda unaprijed, spoznaja koja prethodi iskustvu, predosjećaj

⁸⁵ Togonal, Marijana: Folklor, pučka tradicija i djetinjstvo u dramskoj strukturi Krležina *Kraljeva*, u: Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, Vol. 5 (35) No. 5 (55), Zagreb, prosinac 2011., str. (203.-204.)

⁸⁶ O.C., str. (204.)

⁸⁷ O.C., str. (204.)

⁸⁸ O.C., str. (204.)

⁸⁹ O.C., str. (204.)

sličnim djelima nastalima nakon 1915. godine. No ipak se moglo iščitati nekoliko utjecaja domaće usmene književnosti, običaja, narodnih vjerovanja i pučkog idioma u toj dominantno avangardno-ekspresionističkoj strukturi djela.⁹⁰

Krleža je opisao sajam kojega je posjećivao cijelo djetinjstvo jer je tamo odrastao, samo je dodao osebnije elemente pretjerivanja, ludila, ekstaze, zanosa i fantomska priviđenja koja ovo djelo čine ekspresionističkim.

Autor je na slike iz djetinjstva u književno tkivo uspješno utkao fantazmagorično⁹¹, dijabolično⁹², ludilo, praiskonsku i pretpotopnu viku, histerično, nervozno, luđačko divljanje, sve je to predočio u didaskalije i utjelovio u razuzdanom plesu kola. Uveo je motive smrti, preljuba, kupleraja, bludnica i tako dalje.⁹³

Krleža je napisao dramu u kojoj sve to zbilo u isto vrijeme. Time pokušava prikazati kaotičnost u svijetu, gdje se sve događa istovremeno na istom scenskom prostoru. *Kraljevo* je drama koje nije samo tekst. Iako se čini neizvedivom radi svojih ekstremno ekspresionističkih elemenata, veoma je teatralna drama. Krleža gradi sajamsku strukturu tako da niže situacije jednu na drugu, ide iz lika u lik, iz replike na repliku, sve ih kombinira, prepliće, uvodi u scenu, izvodi iz scene, briše ih, dodaje. Potom, kako kaže Goran Sergej Pristaš, on: „...sve te situacije zatvara u 'isto vrijeme' i daje dojam statike zbivanja u smislu razvoja radnje pri čemu bi se dramaturški trebao popuniti prostor. Svim dramskim situacijama nalazi zajednički centar i dozvoljava njihovo povezivanje u kombinacijama koje ovise više o karakterizaciji prostora negoli o karakterizaciji likova...⁹⁴“ Krleža je ispisivao situacije, ali je ipak scensku kombinatoriku prepustio redatelju i tim je segmentom ponovno pokazao svoje vrsno dramaturško umijeće.⁹⁵

Autor je gradeći radnju zapravo izgradio i prostor, te je time oslobodio didaskalije od šturog opisa mjesta, likova i njihova ponašanja kako to u didaskalijama obično biva, već je u didaskalije smjestio puno više toga, prave ekspresionističke 'poslastice'. Pošto je prostor razumljiv iz situacija, didaskalije su pravo mjesto za iskazivanje stila.

⁹⁰ O.C., str. (205.)

⁹¹ namjerno stvaranje pogrešnog mišljenja ili slike o čemu; obmana, opsjena, varanje

⁹² koji je prožet ili tjeran na djelo đavolskim, sotonskim motivima

⁹³ Togonal, Marijana: Folklor, pučka tradicija i djetinjstvo u dramskoj strukturi Krležina *Kraljeva*, O. C., str. (217.)

⁹⁴ Pristaš, Goran Sergej: Iskazi i ispisi uz premijeru „Kraljeva“ M. Krleže, u: Kazalište, 4, Varaždin, 1994/1995, str. (31.)

⁹⁵ O. C., str. (31.)

„Jedno prošlo vrijeme ekspresionizma dobilo je oduška u iskazanoj radnji didaskalije.⁹⁶ Umjesto da autor da takozvani tekst diktat, on tekst daje kao ponudu, nudi prostora za izmjenu.⁹⁷

Nekim se čitateljima ili gledateljima može činiti da na sceni vlada kaos, da nema nikakvog reda, to nije točno, na sceni ima reda, ali tu i dalje postoji neki nered koji se pokušava urediti. Jedan od većih nereda prouzročile su bludnice, ali taj nered se ne odvija pred nama, on se dogodio prije no što mi to saznajemo u drami i sad se pokušava urediti. Drama konstantno upućuje na neko veliko događanje, ali mi saznajemo da se čovjek već objesio, a mi to nismo vidjeli. Ta nam je radnja prekrivena, ali nas uvodi u drugu radnju i tu spoznajemo njezinu funkciju. Iskazane radnje i radnje koje se upravo iskazuju nalaze svoje sjecište u novoj točki, u novom liku, a to je mrtvi Janez.⁹⁸

Postoji li bolji ekspresionistički lik od pokojnika!? Naravno da ne! On se na sceni javlja kao da je to potpuno normalno. Kaos se javlja kada bludnice vrište od straha jer mrtav Janez kojeg su neke vidjele obješenog, a neke su za to saznale iz povjerljivih izvora, sada hoda među njima, dok ga neki vide normalno i tvrde da je živ, a i sam Janez tvrdi da je živ.

„LOLA: Gledajte! Gledajte! Ono je mrtvac! To je on! On se objesio kod nas, na broju pet, večeras, o, užas! Taj se čovjek objesio noćas!

Svi gledaju čovjeka koji stoji kraj stupa šatre. U gali je 'funebraša'. Ima crvenu bradu. Izgleda sušičavo. Zove se Janez. Zapanjenost. Pauza.

JEDAN ČOVJEK *pristupi oprezno do njega pa ga se dotakne: Kakav mrtvac? Čovjek od krvi i mesa ko mi svi.*⁹⁹

„*Nekoliko je ljudi skočilo do stranca pa ga uhvati i tresu.*

GLASOVI: Ma čovjek je to! Bog budi s vama. Zdrav, živ čovjek!

JANEZ, *u čudu: Što je? Iskine se ljudima: Što je? Pustite me!*¹⁰⁰

⁹⁶ O. C., str. (31.)

⁹⁷ O. C., str. (31.-32.)

⁹⁸ O. C., str. (32.)

⁹⁹ Krleža, Miroslav: *Legende*, O. C., str. (199.)

¹⁰⁰ O. C., str. (199.)

Uvođenjem Janeza, stvara se prostor za još jednog lika, a to je već dugo pokojni Štjef. On samo potvrđuje već unesenu zbuđenost i pojačava ekspresionističku moć. „Štjef je neživ i sve mu je jasno. Janez je poluživ i misli da mu je sve jasno. Ali to što se čini da je jasno Janezu isto je ono povjerenje kojim dajemo jezičnoj igri da nas uvuče u svoja pravila¹⁰¹“ Krleža je izgradio jedan svijet koji je pun tjelesnosti, materijalnosti, svijet gdje je pučko isprepleteno s mitskim, kozmičkim i univerzalnim dimenzijama. To je jedan fantastičan i ambivalentan¹⁰² svijet.¹⁰³

Kraljevo je groteskna drama koja je nastala kao očajnički krik protiv besmisla, strahote i gluposti svijeta i vremena, a u njoj su temeljna pitanja ljudskog postojanja prikazana u fantastičnoj slici sajamske orgije. Koristi se ironijom kako bi depatetizirao priču o vječitom sukobu muškarca i žene te se time poslužio kao osnovom za priču iz koje gradi višestruke slike ljudskih odnosa i egzistencijalnih situacija i time se odmiče od uskih okvira ljudskih sudbina.¹⁰⁴

Od svih likova Herkules je najviše karnevalski lik, jer se na tren čini da je on trijumfirao nad Janezom i osvojio Anku. No taj će trijumf kratko trajati, to svi znaju osim njega, Anka će ga vrlo brzo zamijeniti čim od njega više ne bude imala nikakve koristi. „ŠTIJEF: Neće ti onda dugo niti s njim! Sad on služi novaca! Mnogo novaca! Sad je on senzacija na svim plakatima! Cijeli auto digne sa šest putnika! Što je to njemu!? Ali ispit će ga ko trakavica! Pa kad mu meso bude ikrasto, trulo, haj, ala će ga lijepo ostaviti! Sjeti se kako si ti izgledao prije Nje, a pogledaj se sada!¹⁰⁵“ Herkules će uskoro završiti poput Janeza i Štjefa, poluživ nakon što završi s Ankom, s tim utjelovljenjem tjelesne žudnje, ona je kao tjelesni grob za muškarca, ona je tlo koje nikad ne niče, ne daje ploda, oko nje se pleše luđački ples samoubojica. Ona uzima boga plodnosti, Herkulesa i iz njega izvuče sve što vrijedi i onda ga odbaci i pronađe novog kome učini isto.¹⁰⁶

Noć Kraljevskog sajma ima obilježja cikličnog, karnevalskog, neprekidnog kružnog kretanja iz kojega nema izlaza, ni iskupljenja, u kojemu je smrt pojedinca samo djelić

¹⁰¹ Pristaš, Goran Sergej: Iskazi i ispisi uz premijeru „Kraljeva“ M. Krleže, O. C., str. (32.)

¹⁰² Koji se ne može objasniti na samo jedan način, koji se iskazuje, očituje u suprotnom, dvojakim tendencijama

¹⁰³ Car-Mihec, Adriana: Dubinski elementi karnevalizacije u Krležinu Kraljevu, u: Fluminensia, br 1-2, 1991., str. (129.)

¹⁰⁴ O. C., str. (130.)

¹⁰⁵ Krleža, Miroslav: Legende, O. C., str. (208.)

¹⁰⁶ Car-Mihec, Adriana: Dubinski elementi karnevalizacije u Krležinu Kraljevu, O. C., str. (132.)

jednog procesa koji se uvijek iznova ponavlja. Stoga možemo zaključiti da je Kraljevo kao vizija svijeta koje je sastavljena od kaosa bez početka i bez kraja.¹⁰⁷

Kraljevo je nastalo kao odgovor čovjeka kojemu je dosta tog cirkusa, kome je prisjelo bili na uvijek istoj klaunskoj predstavi s uvijek istim trikoima. Ta je jednočinka poput inkarnacije *theatrum mundi*, u kojemu su ljudi napušteni od bogova i zaboravljeni od sudbine i sad se bespomoćno koprcaju u svojim dobro naučenim ulogama. „U tom svijetu čovjek – cirkusant, maska, luda, doduše, traži zaborav u zabavi, blještavilu i plesu, ali on nije oslobođen straha od kazne i grijeha.¹⁰⁸“ Iako izgleda da je Kraljevski sajam veliki veseli cirkus u kojem svi uživaju, gdje vlada veseo preporađajući smijeh, to je zapravo podrugljivi, životinjski, prijeteci, surovi hihot koji pojedincima ulijeva strah u kosti, ždere ih njihovih dubina, iz duše. „ANKA *ga promatra s udivljenje*: O, moj jedini! Veliki! *Onda se kao zamislila. Histerični trzaj. Konvulzije. HERULES je obujmi ko pticu*: Pile moje! Što ti je? ANKA, *kao da tjera ispred očiju vizije*: Ništa! Istina je! Jak si ti! Lomiš ti obruče i potkove. Ali potkova se vidi! Naprosto se vidi. A ima toliko toga što se ne vidi! To se ne može slomiti! HERKULES: Gluposti! Što se ne vidi – toga nema! ANKA: O, ipak! Ipak! Strah se ne vidi! A ima ga! Kako ga strašno ima. *Trza se*.¹⁰⁹ “ To je smijeh pomiješan z gorčinom i ostavlja neugodan trag u ustima. Ipak se svi boje da će ih sudbina stići i da će pravda biti zadovoljena.¹¹⁰

Kraljevom je kazalištu konačno vraćena njegova materijalnost. Nakon postmirakulskog mraka hrvatskoj dramaturgiji vraćen je osjećaj materijalnosti, na scenu su se ponovno vratila konkretna čuda.¹¹¹

¹⁰⁷ O. C., str. (133.)

¹⁰⁸ O. C., str. (135.)

¹⁰⁹ Krleža, Miroslav: *Legende*, O. C., str. (212.)

¹¹⁰ Car-Mihec, Adriana: *Dubinski elementi karnevalizacije u Krležinu Kraljevu*, O. C., str. (135.)

¹¹¹ Benčić, Tea: *Čuvari književnog nasljeđa 1. Hrvatski esejisti o književnosti 20. Stoljeća*, O. C., str. (350.)

6. ZAKLJUČAK

U ovom radu smo proučili ekspresionizam, smjestili smo ga u svjetski, europski i hrvatski kontekst, te mjesto i vrijeme. O svjetskom ekspresionizmu nismo rekli previše jer se on razvio kasnije samo u Americi i nije imao preveliku sličnost onom europskom i hrvatskom koji je nas u radu najviše zanimao. Europski smo ekspresionizam najpodrobnije prikazali, od njegovih preteča, brojnih umjetnosti, njemački ekspresionizam koji je najvažniji pa sve do hrvatskog ekspresionizma o kojem smo govorili najviše u kontekstu književnosti.

Dalje u tekstu dali smo kratki, ali veoma informativno nabijen pregled tradicionalne drame i potom smo prikazali i ekspresionističku dramu koja je njoj suprotnost.

Miroslava Krležu približili smo čitatelju ovog rada u ne dugom pregledu njegova života i stručnog djelovanja, te smo dali popis njegovih djela.

Kraljevo smo detaljno obradili. Na početku smo čitatelja upoznali s faktografskim podacima o samom djelu, potom smo dali sažetu analizu djela i na samom kraju pokušali smo dati analizu ekspresionističkih elemenata koji grade ovo djelo. Neki od tih elemenata su: groteska, ironija, parodija, karnevalizacija, theatrum mundi, kaos, krik, mnogo boja i situacija odjednom na sceni.

7. SAŽETAK

Ekspresionizam je jedno od temeljnih razdoblja avangarde. Razvio se kao opreka esteticizmu i tradiciji. Svjetski se ekspresionizam odvio nešto kasnije nego europski i bio je nešto drugačiji od europskoga, ali je u principu nastao kao opreka komunističkim umjetnostima koje su bile propisane i kontrolirane vlastima. Razvio se samo u Americi. Taj, kako su ga oni zvali, apstraktni ekspresionizam bio je prvi izvorni smjer američkog slikarstva.

Europski je bio stariji i burniji od američkoga. Nastao je u Njemačkoj oko organizacije *Die Brücke*. Organizacija je djelovala u nekoliko velikih Njemačkih gradova i u austrijskom Beču. Nakon raspada organizacije, umjetnici su nastavili djelovati samostalno.

Hrvatski ekspresionisti počinju djelovati oko Prvog svjetskog rata i dotiču se upravo tih tema. Književni ekspresionizam bio je dosta snažan i plodan, a ima i plodnih preteča kao što je Janko Polić Kamov. Uzor su pronašli u europskoj umjetnosti i u našem političkom životu.

Drama je književna vrsta koja se može čitati, ali obično zahtijeva realizaciju na sceni. Sastoji se od didaskalija u kojima saznajemo kako scena izgleda, kako izgledaju glumci i kako se moraju ponašati na sceni. Sastoji se također od dijaloga ili monologa likova, odnosno glumaca. Ti nam monolozi ili dijalozi pomažu da saznamo sve o liku i o onome što se zbilo prije dramske radnje. Dramsku radnju pokreće sukob koji se kroz dramu nastoji riješiti. Ekspresionistička drama na prvo mjesto stavlja pojedinca koji je osamljen, otuđen od drugih. Na sceni vlada kaos.

Miroslav Krleža rođen je u Zagrebu 7. srpnja 1893. godine. Umro je u Zagrebu 21. prosinca 1981. godine. Bio je pjesnik, dramatičar, prozaik i esejist. Ima veliki književni opus.

Kraljevo je drama jednočinka nastala 1915. godine, objavljena je 1918. godine, a izvedena je tek 1970. godine. Djelo je prožeto ironijom, groteskom, kaosom, bojama. Tamo kao da se sve odvija u isto vrijeme na istoj sceni. Didaskalije su oslobođene samo šturog navođena kako izgledaju scene i likovi, već se u njima iskazuje i autorov stil. Karnevalizacija je jedno od ključnih obilježja ove drame.

8. SUMMARY

Expressionism is one of the fundamental avantgarde periods. It developed as a contrast to aesthetics and tradition. World Expressionism took place later than European and was quite different from the European one, but it was basically the opposite of the communist art that was prescribed and controlled by the authorities. It has developed only in America. It was called abstract Expressionism and that was the first original course of American painting.

The European was older and stronger than the American. It was born in Germany around the Die Brücke organization. The organization was active in several major German cities and in Vienna, Austria. After the organization's break-up, the artists continued to act alone.

Croatian Expressionists are beginning to work around the First World War and act on exactly those issues. Literary Expressionism was quite powerful, and there were also powerful role models like Janko Polić Kamov. The role models have also been European artists and our political life has been also one of idea sources.

Drama is a literary kind that can be read but usually requires realization on theater. It consists of scene direction where we find out how the scene looks, how the actors look and how they have to behave on the scene. It also consists of a dialogue or a monologue of characters or actors. These monologues or dialogues help us to find out about the character and what happened before the drama begins. The drama action raises the conflict that solves through the drama. The Expressionist drama places the first person that is an individual who is lonely, alienated from others. There is chaos on the scene.

Miroslav Krleža was born in Zagreb on July 7, 1893. He died in Zagreb on December 21, 1981. He was a poet, a dramatist, a prose and an essayist. There is a great literary opus behind him.

Kraljevo is one-act drama which was created in 1915, and was released in 1918, but it was performed in 1970. This drama is full of irony, grotesque, chaos, color. There it all happens at the same time on the same scene. Stage directions are liberated of pure direction how scenes and the characters look like, but it also shows the author's style of creating. Carnival is one of the key features of this drama.

9. LITERATURA

- Arnason, H.,H.: Povijest moderne umjetnosti. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, fotografija; prema petom američkom izdanju, Santek, Varaždin; Mostar 2009.
- Benčić, Tea: Čuvari književnog nasljeđa 1. Hrvatski esejisti o književnosti 20. stoljeća, TIPEX, Zagreb 1999.
- Car-Miheć, Adriana: Dubinski elementi karnevalizacije u Krležinu Kraljevu, u: Fluminensia, br 1-2, 1991.
- Krleža, Miroslav: Glumište života, Mladinska knjiga Zagreb, Rijeka 1993.
- Krleža, Miroslav: Legende, Naklada Ljevak; MH; HAZU, Zagreb 2002.
- Lasić, Stanko: Krleža. Kronologija života i rada, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1982.
- Lešić, Zdenko: Teorija književnosti, Sarajevo Publishing, Beograd, 2008.
- Nemeć, Krešimir: Leksikon hrvatskih pisaca, ŠK, Zagreb 2000.
- Novak, Slobodan Prosperov: Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas, Golden marketing, Zagreb 2003.
- Pristaš, Goran Sergej: Iskazi i ispisi uz premijeru „Kraljeva“ M. Krleže, u: Kazalište, 4, Varaždin, 1994/1995
- Senker, Boris: Hrestomatija novije hrvatske drame. 1. dio 1895 – 1940., DISPUT, Zagreb 2000.
- Solar, Milivoj: Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled, Golden marketing, Zagreb 2003.
- Šicel, Miroslav: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4; Hrvatski ekspresionizam, Naklada Ljevak, Zagreb 2007.
- Togonal, Marijana: Folklor, pučka tradicija i djetinjstvo u dramskoj strukturi Krležina *Kraljeva*, u: Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, Vol. 5 (35) No. 5 (55), Zagreb, prosinac 2011.